
Ginter Dzierżon

FIDES ET SACRAMENTUM. WIARA NUPTURIENTA A WAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

Wstęp

Zaproponowana mi tematyka wykładu nie jest nowa. Sam temu problemowi poświęciłem jedno opracowanie¹. Dorobek kanonistyki w tej kwestii jest bardzo bogaty, o czym świadczy na przykład bibliografia zamieszczona przez Miguela A. Ortiza w artykule *Fede e consenso matrimoniale*². To niełatwe zagadnienie będące przez wiele wieków dla kanonistów *crux interpretum* staje się kolejnym i to niemałym wyzwaniem, jeśli rozważymy je w kontekście treści zawartych w dwóch papieskich przewodnich dokumentach powyższej tematyki, jakimi są: motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*³ oraz posynodalna adhortacja *Amoris laetitia*⁴.

W pierwszym z nich interesujący nas problem pojawia się w art. 14 § 1 „Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa”. W artykule tym bowiem, do okoliczności dopuszczających rozpoznanie sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa w pierwszym rzędzie wymieniono: brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensu oraz błędu determinującego wolę. W AL natomiast wyraźnie do sakramentalności małżeństwa odniesiono się w nr. 71-75.

KS. PROF. DR HAB. GINTER DZIERŻON – kierownik Katedry Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com

¹ Por. G. DZIERŻON, *Sakramentalność małżeństwa ochrzczonych*, „Ius Matrimoniale” 10 (1999), s. 107-124.

² Por. M.A. ORTIZ, *Fede e consenso matrimoniale*, w: *Matrimonio e famiglia*, red. H. Franceschi, EDUSC, Roma 2015, s. 116.

³ Por. FRANCISCUS PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-970 [dalej cyt.: MIDI].

⁴ Por. TENZE, Adhortatio apostolica post-synodalis Episcopis Presbyteris Diaconis Personis Consecratis Christianis Coniugibus omnibus Christifidelibus de Amore in Familia *Amoris laetitia* (19.03.2016), AAS 108 (2016), s. 311-446 [dalej cyt.: AL].

Poruszając tę tematykę nie zamierzam powtarzać treści już wyrażonych w wielu publikacjach kanonistycznych, ale zamierzam ją rozważyć w kontekście treści występujących w MIDI i AL.

Wobec tych postanowień rodzi się zasadnicze pytanie: czy we współczesnych dokumentach Kościoła da się zaobserwować pewną ewolucję myśli w kwestii wpływu wiary na sakramentalność małżeństwa? Sygnalizując ten problem pragnę przypomnieć, iż dominującą dotychczas teorią jest teoria o nierozdzielności kontraktu i sakramentu, uwydatniona m.in. w brzmieniu kan. 1055 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁵, w której walor wiary nie odgrywa istotnej roli w kształtowaniu sakramentalnej godności małżeństwa.

Uważam, iż podjęcie tej tematyki z zasygnalizowanej perspektywy wymaga zastosowania odpowiedniej metodologii. Podstawowym celem niniejszego przedłożenia stanie się odpowiedź na pytanie: czy postanowienia motu proprio i adhortacji są odzwierciedleniem pewnej ewolucji doktrynalnej w kwestii konieczności istnienia pewnego poziomu wiary nupturienta do ważności małżeństwa sakramentalnego?

W moim przekonaniu, rozważanie tej tematyki jedynie poprzez analizę wskazanych treści MIDI i AL nie da pełnej odpowiedzi na postawione pytanie. Stąd też zagadnienie to zamierzam poddać analizie w szerszym kontekście ukazując z jednej strony postrzeganie tego problemu w dokumencie Międzynarodowej Komisji Teologicznej z 1977 r., z drugiej zaś poprzez prezentację stanowisk ostatnich papieży w tej kwestii. Przyjęcie takiego konceptu metodologicznego, moim zdaniem, jeszcze nie wystarczy, gdy idzie o AL, ponieważ nie da się zrozumieć w pełni treści tego dokumentu bez odniesienia do Synodu Biskupów poświęconego rodzinie, którego produktem finalnym jest papieska adhortacja.

1. Dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej z 1977 roku

Po Soborze Watykańskim II do problemu relacji wiary do sakramentu małżeństwa odniosła się w 1977 r. Międzynarodowa Komisja Teologiczna (*Commissione Teologica Internazionale*). W *Testo delle proposi-*

⁵ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

zioni approvato «in forma specifica» organ ten w nr. 2.3. zatytułowanym „Battesimo, fede naturale, intenzione, matrimonio sacramentale” potwierdził tradycyjną naukę o nierozdzielności kontraktu i sakramentu. Konieczność wiary natomiast postrzegał on w kategoriach „causa dispositiva” owocności sakramentalnej⁶.

Rozwijając ten wątek w nr. 2.4. „Una articolazione dinamica” napisano, iż w ocenie stanu rzeczy należy wziąć przede wszystkim pod uwagę związek zachodzący pomiędzy chrztem, wiarą i Kościołem, ponieważ tylko z tej perspektywy małżeństwo staje się sakramentem nie automatycznie, ale w następstwie jego wewnętrznej natury⁷. W opinii Ortiza, Komisja Teologiczna dążyła do wypracowania pośredniej drogi pomiędzy automatyzmem sakramentalnym a kategorią specyficznej intencji sakramentalnej⁸.

Jest prawdą, że w dokumencie tym rozróznilo pomiędzy ważnością sakramentu małżeństwa a jego owocnością. Według Komisji, bez intencji czynienia tego, co czyni Kościół nie można mówić o ważności sakramentu⁹. Zdaniem Andrea D’Auria, w tym wypadku problem kluczowy stanowiła kwestia tzw. intencji generalnej koniecznej do zawarcia małżeństwa. To ona, w jego przekonaniu, w doktrynie sprokurowała dyskusję: czy całkowity brak wiary nie wyklucza takiej intencji?¹⁰ Podobny pogląd wyraził Mario Francesco Pompedda stwierdzając, iż ustalenia Komisji nie rozwiązały wszystkich doktrynalnych problemów i pytań, ponieważ zasadnicze wątpliwości dotyczyły waloru intencji sakramentalnej¹¹.

⁶ Por. COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *Testo delle proposizioni approvato «in forma specifica»*, w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfait/cti_documents/rc_cti_1977_sacramento_matrimonio_it.html, nr 2.3. [dostęp: 20.01.2018].

⁷ Por. tamże, nr 2.4.

⁸ Por. ORTIZ, *Fede e consenso*, s. 127.

⁹ Por. A. D’AURIA, *Fede e sacramentalità del matrimonio. La prospettiva canonistica*, w: *Fides – foedus. La fede e il Sacramento del matrimonio*, red. A. Dirart, S. Salucci, Edizioni Cantagalli, Siena 2014, s. 148-149.

¹⁰ Por. tamże, s. 149-150.

¹¹ Por. M.F. POMPEDDA, *Intenzionalità sacramentale*, w: *Matrimonio e sacramento*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2004, s. 32.

2. Nauczanie ostatnich papieży

Tematyka relacji wiary do sakramentu małżeństwa pojawiła się także w nauczaniu ostatnich papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI oraz Franciszka.

2.1. Papież Jan Paweł II

Interesujący nas problem podjął papież Jan Paweł II w nr. 68 adhortacji *Familiaris consortio*. Pisał on: „Wiara osób proszących o ślub kościelny może mieć różny poziom i pierwszym obowiązkiem pasterzy jest dopomóc w jej odkryciu, umocnieniu i doprowadzeniu do dojrzałości. Muszą oni także rozumieć racje, które skłaniają Kościół, że dopuszcza do obrzędu także tych, których usposobienie nie jest doskonałe. Chęć ustalenia ostatecznych kryteriów dopuszczenia do zawarcia ślubu w Kościele, które by brały pod uwagę stopień wiary nowożeńców zawiera w sobie, niezależnie od wszystkiego wielkie niebezpieczeństwo. Przede wszystkim ryzyko bezpodstawnych i doktrynalnych osądów; następnie ryzyko wywołania wątpliwości co do ważności małżeństw już zawartych, z wielką szkodą dla wspólnot chrześcijańskich, oraz nowego, bezpodstawnego niepokojenia sumień małżonków; popadłoby się więc w niebezpieczeństwo kwestionowania czy też podawania w wątpliwość ważności sakramentalnej wielu małżeństw braci odłączonych do pełnej komunii z Kościołem katolickim, pozostając w ten sposób w sprzeczności z tradycją kościelną”¹².

Nawiązując do FC 68, zasadę o nierozdzielności kontraktu i sakramentu Jan Paweł II potwierdził w sposób szczególny w dwóch przemówieniach do Roty Rzymskiej: z 1 lutego 2001 r. oraz z 30 stycznia 2003 r.¹³

Przytoczone treści skomentowali Aleksandra Dirart i Carlos José Errázuriz. Pierwsza z nich zauważyła, że papieskie przesłanie było odpo-

¹² Zob. IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio Apostolica ad Episcopos, Sacerdotes et Christifideles totius Ecclesiae Catholicae: de Familiae Christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio* (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski w: *Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. M. Romanek, t. I, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 91-213 [dalej cyt.: FC].

¹³ Por. TENŻE, Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal (1.02.2001), AAS 93 (2001), s. 364; TENŻE, Allocutio ad Romanae Rotae iudices (30.01.2003), AAS 95 (2003), s. 397. Zob. także: D'AURIA, *Fede e sacramentalità*, s. 152-153.

wiedzią na pojawiające się po Soborze Watykańskim II sugestie niektórych kanonistów, aby uznać wiarę za element istotny sakramentalności małżeństwa. Jak wiadomo, Ojciec Święty genezy sakramentalności związku upatrywał w racjach uprzednich, najgłębszych, jakim jest dzieło stworzenia, a bardziej konkretnie w ekonomii zbawczej¹⁴. Z kolei Carlos José Errázuriz wyraził pogląd, iż postrzeganą z pryzmatu ekonomii zbawczej sakramentalność należy pojmować w kategorii Bożego daru. W jego opinii, separacja tego daru od małżeństwa w zsekularyzowanym świecie prowadziłyby do dualizmu obcego rozumieniu chrześcijańskiemu¹⁵.

2.2. Papież Benedykt XVI

Zasadniczy problem niniejszych rozważań stał się także przedmiotem uwagi papieża Benedykta XVI w alocucji do Roty Rzymskiej z 26 stycznia 2013 r. W przemówieniu tym powtórzył on wielowiekową zasadę, w myśl której do ważności sakramentalności małżeństwa nie jest konieczna wiara nupturientów, ale konieczna jest intencja czynienia tego, co czyni Kościół. W mowie tej nawiązał on do wątku wyartykułowanego przez Międzynarodową Komisję Teologiczną w 1977 r., pytając: czy w przypadku, gdy nie byłoby żadnego śladu wiary oraz żadnego pragnienia łaski i zbawienia, to czy w takiej sytuacji można mówić o istnieniu intencji generalnej do zawarcia małżeństwa; pytanie to, co jest rzeczą zrozumiałą, pociągało za sobą kolejną wątpliwość: czy w tym wypadku małżeństwo sakramentalne byłoby ważne czy też nieważne?¹⁶

Oceniając teksty papieży Jana Pawła II i Benedykta XVI pragnę spojrzeć, iż pierwszy z nich utrzymywał, iż naturalna wola sakramentalna implikuje, chociaż w niektórych przypadkach w sposób nie w pełni świadomy, postawę posłuszeństwa woli Boga¹⁷; papież Benedykt XVI natomiast miał pewne wątpliwości co do tego.

¹⁴ Por. A. DIRART, *Fede e foedus. La sinergia tra fede e matrimonio*, w: *Fides – foedus*, s. 187.

¹⁵ Por. C. J. ERRÁZURIZ, *Il matrimonio e la familia quale bene giuridico ecclesiale*, EDUSC, Roma 2016, s. 239.

¹⁶ Por. BENEDICTUS PP. XVI, *Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal* (26.01.2013), AAS 105 (2013), s. 168-169; ORTIZ, *Fede e consenso*, s. 120-121.

¹⁷ Por. ORTIZ, *Fede e consenso*, s. 138.

2.3. Papież Franciszek

Interesujący nas problem rozważył też papież Franciszek w jego ostatnich przemówieniach do Roty Rzymskiej. W mowie z 23 stycznia 2015 r. nawiązując do kwestii intencji zawarcia małżeństwa podkreślił, że brak podstawowych zasad wiary u nupturienta może generować błąd determinujący wolę (kan. 1099 KPK/83). W jego przekonaniu, ta wada zgody małżeńskiej we współczesnym świecie pojawia się o wiele częściej, aniżeli w przeszłości¹⁸. Do tego tytułu prawnego nawiązał on w kolejnym przemówieniu do pracowników Apostolskiego Trybunału z 22 stycznia 2016 r. Stwierdził, iż jakość wiary nie jest warunkiem istotnym zgody małżeńskiej. Rozwijając ten wątek dopowiedział, iż obecnie nupturienti niejednokrotnie powodowani instynktem naturalnym w momencie zawierania związku posiadają ograniczoną świadomość w przedmiocie projektu Boga co do małżeństwa. Uważa on, iż brak należytej wiary może w konsekwencji doprowadzić do błędu determinującego wolę co do sakramentalnej godności małżeństwa. Zdaniem papieża, wystąpienie tego typu błędu wymaga jednak ze strony sędziów bardzo dokładnej oceny stanu faktycznego¹⁹.

3. Art. 14 § 1 „Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa” MIDI

Jak wiadomo, w art. 14 § 1 „Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa” MIDI w pierwszej kolejności wskazano na brak wiary nupturienta, który może doprowadzić do symulacji konsensu, bądź też błędu determinującego wolę. Analizując ten przepis na wstępie trzeba zauważyć, iż tego typu ujęcie nie jest nowe. Wskazane bowiem w dokumencie tytuły prawne nie pojawiły się w nim po raz pierwszy. Uważam, iż w jakimś sensie są one odzwierciedleniem dorobku współczesnej doktryny i judykatury rotalnej.

Badając wyroki rotalne w interesującej nas kwestii Montserrat Gas Aixendri wykazała, iż w nowszym orzecznictwie lat 80. rozstrzygnięto kilka spraw *pro nullitatae matrimonii* z tytułu autonomicznego, jakim

¹⁸ Por. FRANCISCUS PP., Allocutio ad sodales Tribunalis Romanae Rotae (23.01.2015), AAS 107 (2015), s. 182.

¹⁹ Por. TENŽE, Allocutio ad Tribunal Rotae Romanae, occasione Inaugurationis Anni Iudicialis (22.01.2016), AAS 108 (2016), s. 138-139.

była symulacja częściowa w postaci wykluczenia sakramentalności małżeństwa; prowadzono także dwie sprawy z tytułu błędu co do sakramentalnej godności małżeństwa; w tym przypadku jednak rozstrzygnięcia turnusów rotalnych były negatywne²⁰.

W moim przekonaniu, taki stan jest efektem wieloletniej dyskusji doktrynalnej i judykaturalnej nad walorem wiary wiernego w kształtowaniu się sakramentalnej godności małżeństwa. Już zasygnalizowałem, iż w tym obszarze zagadnień dominuje teoria o nierozdzielności kontraktu i sakramentu. Powiedziałem też, że w posoborowej dyskusji powstał niezwykle istotny problem, który sprowadza się do pytania: czy postrzeganie intencji generalnej pojmowanej w kategoriach czynienia tego, co czyni Kościół rozwiązuje wszelkie dylematy związane z relacją wiary do sakramentu? W tym bowiem kontekście, w moim przekonaniu, rodzi się kolejna wątpliwość: czy nie należałoby jeszcze mówić o poziomie niższym, aniżeli intencja czynienia tego, co czyni Kościół?

Odnosząc się do problemu intencji sakramentalnej Pompedda pisał, iż współcześnie kanonista pyta wprawdzie o stopień wiary nupturientów, ale zarazem ma wątpliwości: czy koncepcja intencji przeważającej wykluczającej sakramentalną godność małżeństwa ostatecznie położy kres wszelkim dyskusjom na ten temat?²¹ Rozważając tę kwestię trafnie zauważył D'Auria, iż w tym wypadku poważny problem powstaje wtedy, gdy ochrzczeni pragnęliby zawrzeć związek daleko odbiegający od wizji chrześcijańskiej w sensie ważnego związku naturalnego, ale niesakramentalnego²². Podobnie i Pompedda wyraził pogląd, że nie można wykluczyć pojawienia się takiej intencji, w której by negowano istnienie jakiegokolwiek mediacji eklezjalnej. Taka sytuacja, jego zdaniem, mogłaby zaistnieć w przypadku wystąpienia zapamiętałej (*pervicace*) awersji względem wiary, a także radykalnego przeczenia sakramentalności małżeństwa²³. Miałoby to miejsce wtedy, gdy taka intencja godziłaby w źró-

²⁰ Por. M. GAS AIXENDRI, *È possibile un matrimonio valido senza fede?*, w: *Ius et matrimonium*, red. H. FRANCESCHI, M.A. ORTIZ, EDUSC, Roma 2015, s. 156.

²¹ Por. POMPEDDA, *Intenzionalità*, s. 32.

²² Por. A. D'AURIA, *Mitis Iudex Dominus Iesus. Alcune considerazioni sull'art. 14 delle Regole procedurali*, w: *Tra rinnovamento e continuità. Le riforme introdotte dal motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. B.O. Okonkwo, A. Recchia, Urbaniana University Press, Roma 2016, s. 64.

²³ Por. POMPEDDA, *Intenzionalità*, s. 35.

dło (*radix*) ważności małżeństwa²⁴. Nawiązując do tego wątku Cormac Burke wyjaśnił, iż jeśli mówimy o intencji wykluczającej sakramentalną godność małżeństwa, to nie mamy na myśli prostej intencji (*semplice intenzione*) w sensie *non velle*, ale mamy na myśli wykluczenie pozytywnym aktem woli w sensie *velle non* sakramentalnego charakteru małżeństwa²⁵.

Drugim tytułem wyeksponowanym w art. 14 § 1 MIDI jest błąd co do sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1099 KPK/83). W myśl doktryny, ten błąd prawny występuje wtedy, gdy stan ten ogarnia całą osobę do tego stopnia, że w momencie wyrażania zgody małżeńskiej pragnie ona przedmiotu zupełnie innego, aniżeli małżeństwo naturalne wyniesione do godności sakramentu. W takiej sytuacji bowiem, występuje kategoriyczny brak intencji czynienia tego, co czyni Kościół. Piotr Majer w monografii *El error que determina la voluntad* wskazał na: Pompeddę, Campbella, Boccafolę, Diaza Moreno i Faltina, jako tych kanonistów, którzy twierdzili, iż w szczególnych uwarunkowaniach brak wiary może skutkować błędem determinującym wolę co do sakramentalnej godności małżeństwa²⁶.

W tym wypadku jednak trudność w ocenie stanu faktycznego wiąże się przede wszystkim z faktem, czy ten błąd jest tak głęboki, że determinuje wolę?²⁷ W publikacjach, w których pojawia się ten wątek wskazuje się, iż dochodzenie ważności zgody małżeńskiej nie powinno dotyczyć stopnia wiary, którą posiadał nupturient, ale przedmiotu konsensu, który wskutek utraty wiary może zostać w świadomości nupturienta radykalnie zniekształcony²⁸.

W opracowanym przez Rotę Rzymską *Sussidio applicativo del motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* zauważa się, iż wystąpienie takiej intencji we współczesnej rzeczywistości jest możliwe ze względu na głą-

²⁴ Por. tamże, s. 40.

²⁵ Por. C. BURKE, *La sacramentalità del matrimonio. Riflessioni canoniche*, w: *Sacramentalità e validità del matrimonio nella giurisprudenza del Tribunale della Rota Romana*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1995, s. 149.

²⁶ Por. P. MAJER, *El error que determina la voluntad, can. 1099 del CIC de 1983*, EUNSA, Pamplona 1997, s. 323-324.

²⁷ Por. BURKE, *La sacramentalità*, s. 149.

²⁸ Por. GAS AIXENDRI, *È possibile*, s. 157.

boki proces dechrystianizacji społeczeństwa. Może to mieć miejsce szczególnie w sytuacjach, gdy młodzi niedojrzali ludzie pragną zawrzeć małżeństwo postrzegając je jako środek afektywnej gratyfikacji²⁹.

Kończąc ten passus pragnę stwierdzić, iż zarówno w przypadku wykluczenia sakramentalnej godności małżeństwa, jak i błędu prawnego co do sakramentalnej godności małżeństwa ma miejsce zdecydowane odrzucenie istotnego elementu małżeństwa, jakim jest jego sakramentalność³⁰.

4. Synod Biskupów poświęcony rodzinie

Problem relacji wiary do sakramentalności małżeństwa pojawił się także podczas prac ostatniego Synodu Biskupów. W nr. 48 *Relatio sinodi* Ojcowie postulowali, aby rozważyć kwestię znaczenia wiary nupturientów w odniesieniu do sakramentalności małżeństwa³¹. Postulat ten został powtórzony w nr. 43 opublikowanego 13 października 2014 r. *Relatio post disceptationem*³²; oprócz tego, nr 40 *Instrumentum laboris* zatytułowano „Małżeństwo naturalne i pełnia sakramentalna” (*matrimonio naturale e pienezza sacramentale*)³³.

Odnosząc się do sugestii wyrażonych w *Relatio post disceptationem* Maurizio Gronchi przekonywał, iż podczas prac synodalnych powinny zostać podjęte dwa znane nam już wątki, jakimi są: teoria o nierozdzielności kontraktu i sakramentu oraz kwestia intencji koniecznej do zawar-

²⁹ Por. TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo del motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *Nuove norme per diacharazione di nulità del matrimonio*, EDB, Bologna 2016, s. 98; GAS AIXENDRI, *È possibile*, s. 141; G. VERSALDI, *Il matrimonio in un mondo secolarizzato: prospettiva psicologica*, w: *Matrimonio e realtà contemporanea*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2005, s. 36-46.

³⁰ Por. GAS AIXENDRI, *È possibile*, s. 159.

³¹ Por. SINODO DEI VESCOVI, «*Relatio sinodi*» della III Asemblea generale straordinaria «*Le sfide pastorali sulla famiglia nel contesto dell'evangelizzazione*» (5-19 ottobre 2014), [dalej cyt.: RS], w: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10,18/0770/03044.html> [dostęp: 16.02.2018].

³² Por. TENŽE, *Relatio post disceptationem*, w: <https://press.vatican/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10,13/0751/03037.html> [dostęp: 14.01.2018], nr 43. Szerzej na ten temat zob. ORTIZ, *Fede e consenso*, s. 117.

³³ Por. TENŽE, *Instrumentum laboris*, w: https://www.vatocan.va/romancuria/synod/documents/rc_synod_doc_2015/_instrumentum-xiv-assembly_it.html [dostęp: 14.01.2018].

cia małżeństwa³⁴. Włoski kanonista z jednej strony powołując się na RS 13-14 w którym uwydatniono prawdę, która w jego przekonaniu była nowością, iż należy mówić o różnych stopniach, poprzez które Bóg komunikuje się z ludzkością za pomocą łaski Przymierza, z drugiej zaś nawiązując do normatywnego zwrotu „małżeństwo między ochrzczonymi zostało przez Chrystusa wyniesione do godności sakramentu” (kan. 1055 § 1 KPK/83), uważa, iż tym sposobem lepiej został uwydatniony wymiar teologiczny projektu Boga względem rodziny. Wyraził opinię, iż z tej perspektywy związek pomiędzy kontraktem i sakramentem nie ma charakteru zewnętrznego, ponieważ pierwotne powołanie do miłości małżeńskiej przez Stwórcę zostało wpisane w rodzinę ludzką. Utrzymuje on, iż w takiej opcji nierozdzielny charakter kontraktu i sakramentu należy postrzegać w kategoriach daru³⁵.

Interesujący nas problem poruszył też kard. Walter Kasper w „Apendiksie I” swej relacji mającej miejsce 20 lutego 2014 r. Podkreślił, iż dla skuteczności sakramentu małżeństwa nieodzowna jest wiara w Boga żywego. Swoją pogląd wywiódł z tradycji scholastycznej, która rozwinęła doktrynę *fides implicita* wypracowaną przez Ojców Kościoła (Klemens Aleksandryjski, Ireneusz). Niemiecki purpurat uważał, że „fede inziale” jest minimum koniecznym dla skuteczności sakramentalnej³⁶. Komentując te słowa Ortiz wyjaśnił, że niemieckiemu kardynałowi chodziło o to, że dla ważności małżeństwa wystarczy intencja czynienia tego, co czynią chrześcijanie; to jednak zdaniem kanonisty jest niewystarczające, ponieważ istotne jest również rozeznanie co do woli zawarcia związku (*volontà sponsale*)³⁷. Wiara wyraźna, w ujęciu Kaspera, nie jest wymagana do ważności sakramentu małżeństwa, ponieważ użył on sformułowania: „Per l’efficacia del sacramento è imprescindibile credere nel Dio vivente [...]”; przedmiotem natomiast tej wiary jest przedmiot, w moim przeko-

³⁴ Por. M. GRONCHI, *Alcune questioni disputate nella relatio finalis del III Sinodo straordinario*, w: *Sistema matrimoniale canonico in synodo*, red. L. Sabbarese, Urbaniana University Press, Roma 2015, s. 21-22.

³⁵ Por. tamże, s. 23.

³⁶ Por. *Relazione del Cardinale Walter Kasper presentata al concistorio straordinario sul tema della famiglia* (02/2104), w: <https://www.liturgia.it/matrimonio/pub/kasper.pdf> [dostęp: 14.01.2018], s. 15.

³⁷ Por. ORTIZ, *Fede e consenso*, s. 117.

naniu, trudny do zweryfikowania przez trybunał kościelny „Dio vivente quale meta e felicità del uomo”³⁸.

5. Adhortacja apostołska *Amoris laetitia*

Jak nadmieniono, w AL odniesiono się do interesującej nas kwestii w nr. 71-75 zatytułowanych „Sakrament małżeństwa” wchodzących w skład Rozdziału III „Spojrzenie skierowane na Jezusa: powołanie rodziny”. Analizując treść nauczania zawartego w adhortacji na wstępie pragnę stwierdzić, iż mając na uwadze postulaty synodalne należałoby się spodziewać, że w dokumencie posynodalnym spotkamy się z wieloma odkrywczymi nowatorskimi twierdzeniami w kwestii relacji wiary do sakramentalności małżeństwa. Tu jednak spotyka nas rozczarowanie. Ściśle rzecz biorąc bowiem interesującemu nas problemowi poświęcono jedynie niecały nr 73, w którym czytamy: „Wzajemny dar konstytutywny dla sakramentalnego małżeństwa jest zakorzeniony w łasce chrztu, ustanawiającego fundamentalne przymierze każdej osoby z Chrystusem w Kościele. Przyjmując siebie nawzajem i za łaską Chrystusa nowożeńcy przyrzekają sobie wzajemne oddanie, wierność i otwarcie na życie. Za elementy konstytutywne małżeństwa uznają oni dary, jakimi obdarza ich Bóg, podejmując na serio swoje wzajemne zobowiązanie, w Jego imię i wobec Kościoła. Otóż w wierze jest możliwe podjęcie dóbr małżeństwa jako zobowiązania łatwiejszego do uniesienia dzięki pomocy łaski sakramentu. Dlatego spojrzenie Kościoła kieruje się na małżonków jako na serce całej rodziny, która kieruje swoje spojrzenie ku Chrystusowi. Sakrament nie jest «czymś» lub jakimś «przymusem», ponieważ w rzeczywistości sam Chrystus przez sakrament małżeństwa «pozostaje z nimi, daje im moc pójścia za Nim i wzięcia na siebie swojego krzyża, podnoszenia się po upadkach, podnoszenia siebie wzajemnie, wzajemnego noszenia swoich ciężarów»”.

Z kolei w nr. 77 skonstatowano, iż kluczem do zrozumienia małżeństwa naturalnego jest jego sakramentalna pełnia. Prawda ta organicznie wpisuje się w twierdzenia wyrażone wcześniej w nr. 75, iż „Ład naturalny został tak przeniknięty odkupieniem Jezusa Chrystusa, że «między ochrzczonymi nie może istnieć ważna umowa małżeńska, która nie była-

³⁸ Por. tamże.

by sakramentem»”. W numerze tym powtórzono więc zasadę doktrynalną ujętą w kan. 1055 § 2 KPK/83, który dla jednego z nurtów doktrynalnych jest zasadniczym argumentem teorii o nierozdzielności kontraktu i sakramentu.

Podsumowując ten passus pragnę zauważyć, iż w dokumencie posynodalnym nie zawarto żadnych nowych treści, wręcz odwrotnie nie są one koherentne z koncepcjami eksponującymi konieczność wiary, ale są koherentne z teorią o nierozdzielności kontraktu i sakramentu.

Zakończenie

Mając na uwadze treści zawarte w MIDI i AL pod koniec wykładu należałoby podjąć próbę odpowiedzi na pytanie postawione we wstępie: czy w kwestii ważkiego problemu doktrynalnego, jaką jest relacja wiary do sakramentu można obecnie mówić o pewnej ewolucji myśli? Uważam, że w jakimś sensie tak, ponieważ w art. 14 § 1 MIDI w sposób szczególny wskazano na dwa tytuły prawne, jakimi są: wykluczenie sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK/83) oraz błąd co sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1099 KPK/83). Pragnę jednak zauważyć, iż te tytuły prawne nie zostały wprowadzone do kanonicznego porządku prawnego przez papieża Franciszka, ale są dziełem jego poprzednika Jana Pawła II i ogromnego wysiłku doktrynalnego i judykaturalnego. Papież Franciszek jednak w sposób szczególny je eksponuje. Taki sposób papieskiego postrzegania pozostaje w ścisłym związku z kontekstem zsekularyzowanej rzeczywistości, w której bytuje współczesny człowiek. Takie odczytywanie otaczającego nas świata, ze szczególnym uwzględnieniem zachodzących w nim przemian, trzeba uznać za bardzo trafne i traktować jako wyraz papieskiej wrażliwości. Taki stan znajduje przecież niejednokrotnie przełożenie w niewłaściwym, często toksycznym funkcjonowaniu małżeństwa i rodziny. Prawda ta znalazła odzwierciedlenie w nr. 32 AL, w którym stwierdzono: „Zmiana antropologiczno-kulturowa wpływa dziś na wszystkie aspekty życia i wymaga podejścia analitycznego i zróżnicowanego”. Co więcej, jednym z kluczy hermeneutycznych, jak pisze Ginés García Beltrán, Synodu Biskupów stało się spostrzeżenie papieża Franciszka wyrażone w nr. 66 adhortacji

Evangelii gaudium, iż rodzina współczesna znajduje się w głębokim kryzysie³⁹.

W takim kontekście szczególnego znaczenia nabierają wyeksponowane tytuły prawne. Świadomość ochrzczonych nupturientów w niektórych przypadkach może zostać zsekularyzowana do tego stopnia, iż przekroczy ona powszechnie w doktrynie przyjmowany próg: czynienia tego, co czyni Kościół. Ich wizja małżeństwa może być przecież kategorycznie niezgodna z wizją, którą oferuje im Kościół. Stąd też mogą oni wykluczyć sakramentalność małżeństwa nie tylko wskutek symulacji całkowitej, ale także wskutek symulacji częściowej.

Oprócz tego, wskazany przez papieża Franciszka skodyfikowany błąd co do sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1099 KPK/83) może wystąpić w niektórych przypadkach. Świadomość bowiem nupturientów wychowanych w zsekularyzowanym świecie, a także niejednokrotnie w zeświecczonej rodzinie może zostać zdegenerowana tak dalece, iż ich koncept małżeństwa może znacznie odbiegać od chrześcijańskiej wizji małżeństwa.

Na koniec muszę jeszcze ustosunkować do jednej sprawy, mianowicie, do faktu, iż w AL – pomimo sugestii i postulatów wysuwanych na Synodzie Biskupów – nie odniesiono się wyraźnie do kwestii relacji wiary do sakramentalności małżeństwa. Wydaje się, iż taki stan wynika z faktu, iż na chwilę obecną nie da się odejść od pryncypium eksponującego nierozdzielność kontraktu i sakramentu. Uważam, iż obecnie badania kanonistyczne powinny koncentrować się nie tyle na problemie poziomu wiary koniecznej do uzyskania małżeńskiego charakteru sakramentalnego; to kryterium bowiem jest bardzo trudne do zweryfikowania za pomocą narzędzi prawnych, ale na problemie innym, jakim jest kwestia: jak brak wiary może zdegenerować przedmiot konsensu do tego stopnia, iż zawarty związek nie stanie się związkiem sakramentalnym;

³⁹ Por. FRANCISCUS PP., *Adhortatio apostolica* *Episcopis Presbyteris ac diaconis viris et mulieribus consecratis omnibusque christifidelibus laicis de Evangelio Nuntiando nostra aetate Evangelii gaudium* (24.11.2013), AAS 105 (2013), s. 1048; G. GARCÍA BELTRÁN, *El matrimonio en el escenario de un doble sínodo sobre la familia*, w: *Matrimonio, Religión y derecho en una sociedad en cambio. Actas de las XXXV Jornadas de Actualidad Canónica, organizadas por la Asociación Española de Canonistas en Madrid del 8 al 10 de abril 2015*, red. J. Otady Guerin, Bosch, Madrid 2016, s. 371.

w moim przekonaniu to kryterium da się zweryfikować za pomocą narzędzi prawnych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- BENEDICTUS PP. XVI, Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal (26.01.2013), AAS 105 (2013), s. 168-172.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, Testo delle proposizioni approvato «in forma specifica», w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfait/cti-documents/rc_cti_1977_sacramento_matrimonio_it.html [dostęp: 20.01.2018].
- FRANCISCUS PP., Adhortatio apostolica Episcopis Presbyteris ac diaconis viris et mulieribus consecratis omnibusque christifidelibus laicis de Evangelio Nuntiando nostra aetate Evangelii gaudium (24.11.2013), AAS 105 (2013), s. 1019-1137.
- FRANCISCUS PP., Adhortatio apostolica post-synodalis Episcopis Presbyteris Diaconis Personis Consecratis Christianis Coniugibus omnibus Christifidelibus de Amore in Familia Amoris laetitia (19.03.2016), AAS 108 (2016), s. 311-446.
- FRANCISCUS PP., Allocutio ad sodales Tribunalis Romanae Rotae (23.01.2015), AAS 107 (2015), s. 182-185.
- FRANCISCUS PP., Allocutio ad Tribunal Rotae Romanae, occasione Inaugurationis Anni Iudicialis (22.01.2016), AAS 108 (2016), s. 136-139.
- FRANCISCUS PP., Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-970.
- IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio Apostolica ad Episcopos, Sacerdotes et Christifideles totius Ecclesiae Catholicae: de Familiae Christianae muneribus in mundo huius temporis Familiaris consortio (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski w: Adhortacje Apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II, red. M. Romanek, t. I, Wydawnictwo Znaki, Kraków 2006, s. 91-213.
- IOANNES PAULUS PP. II, Allocutio ad Romanae Rotae iudices (30.01.2003), AAS 95 (2003), s. 393-397.
- IOANNES PAULUS PP. II, Allocutio ad Romanae Rotae Tribunal (1.02.2001), AAS 93 (2001), AAS 93 (2001), s. 358-365.
- Relazione del Cardinale Walter Kasper presentata al concistorio straordinario sul tema della famiglia (02/2104), w: <https://www.liturgia.it/matrimoniopub/kasper.pdf> [dostęp: 14.01.2018].
- SINODO DEI VESCOVI, «Relatio sinodi» della III Asemblea generale straordinaria «Le sfide pastorali sulla famiglia nel contesto dell'evangelizzazione» (5-19 ottobre 2014), w: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10/18/0770/03044.html> [dostęp: 16.02.2018].

- SINODO DEI VESCOVI, *Instrumentum laboris*, w: https://www.vatocan.va/romancuria/synod/documents/rc_synod_doc_2015/_instrumentum-xiv-assembly_it.html [dostęp: 14.01.2018].
- SINODO DEI VESCOVI, *Relatio post disceptationem*, w: <https://press.vatican/content/salastampa/it/bolletino/pubblico/2014/10,13/0751/03037.html> [dostęp: 14.01.2018].
- TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo del motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, w: *Nuove norme per diacharazione di nulitta del matrimonio*, EDB, Bologna 2016, s. 71-131.

Literatura

- BURKE CORMARC, *La sacramentalità del matrimonio. Riflessioni canoniche*, w: *Sacramentalità e validità del matrimonio nella giurisprudenza del Tribibale della Rota Romana*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1995, s. 139-153.
- D'AURIA ANDREA, *Fede e sacramentalità del matrimonio. La prospettiva canonistica*, w: *Fides – foedus. La fede e il Sacramento del matrimonio*, red. A. Dirart, S. Salucci, Edizioni Cantagali, Siena 2014, s. 141-148.
- D'AURIA ANDREA, *Mitis Iudex Dominus Iesus. Alcune considerazioni sull art. 14 delle Regole procedurali*, w: *Tra rinnovamento e continuità. Le riforme introdotte dal motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. B.O. Okonkwo, A. Recchia, Urbaniana University Press, Roma 2016, s. 60-103.
- DIRART ALEKSANDRA, *Fede e foedus. La sinergia tra fede e matrimonio*, w: *Fides – foedus. La fede e il sacramento del matrimonio*, red. A. Dirart, S. Salucci, Edizioni Cantagali, Siena 2014, s. 179-213.
- DZIERŻON GINTER, *Sakramentalność małżeństwa ochrzczonych*, *Ius Matrimoniale* 10 (1999), s. 107-124.
- ERRÁZURIZ CARLOS J., *Il matrimonio e la familia quale bene giuridico ecclesiale*, EDUSC, Roma 2016.
- GARCÍA BELTRÁN GINÉS, *El matrimonio en el escenario de un doble sínodo sobre la familia*, w: *Matrimonio, Religión y derecho en una sociedad en cambio. Actas de las XXXV Jornadas de Actualidad Canónica*, organizadas por la Asociación Española de Canonistas en Madrid del 8 al 10 de abril 2015, red. J. Otady Guérin, Bosch, Madrid 2016, s. 365-381.
- GAS AIXENDRI MONTSERRAT, *È possibile un matrimonio valido senza fede?*, w: *Ius et matrimonium*, red. H. Franceschi, M.A. Ortiz, EDUSC, Roma 2015, s. 141-161.
- GRONCHI MAURIZO, *Alcune questioni disputate nella relatio finalis del III Sinodo straordinario*, w: *Sistema matrimoniale canonico in synodo*, red. L. Sabbarese, Urbaniana University Press, Roma 2015, s. 19-40.
- MAJER PIOTR, *El error que determina la voluntad*, can. 1099 del CIC de 1983, EUNSA, Pamplona 1997.
- ORTIZ MIGUEL A., *Fede e consenso matrimoniale*, w: *Matrimonio e famiglia*, red. H. Franceschi, EDUSC, Roma 2015, s. 115-142.

POMPEDDA MARIO F., *Intenzionalità sacramentale*, w: *Matrimonio e sacramento*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2004, s. 31-42.

VERSALDI GIUSEPPE, *Il matrimonio in un mondo secolarizzato: prospettiva psicologica*, w: *Matrimonio e realtà contemporanea*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2005, s. 33-46.

Fides et sacramentum. Wiara nupturienta a ważność małżeństwa

Streszczenie

W opracowaniu tym autor zaprezentował problematykę relacji wiary do sakramentu małżeństwa w kontekście treści zawartych w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* oraz w posynodalnej adhortacji *Amoris laetitia*. Uwydatnienie w art. 14 § 1 MIDI kwestii braku wiary, i w związku z tym tytułów prawnych, jakimi są: wykluczenie sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK/83) oraz błąd co sakramentalnej godności małżeństwa (kan. 1099 KPK/83). W jego przekonaniu, pozostaje w ścisłym związku z kontekstem zsekularyzowanej rzeczywistości, w której bytuje współczesny człowiek. Takie odczytywanie otaczającego nas świata ze szczególnym uwzględnieniem zachodzących w nim przemian uznał on za bardzo trafne, traktując je jako wyraz papieskiej wrażliwości.

Inaczej ma się rzecz, zdaniem autora, z treściami występującymi w adhortacji *Amoris laetitia*. Autor bowiem wskazał, iż w dokumencie tym nie odniesiono się wyraźnie do kwestii relacji wiary do sakramentalności małżeństwa. W jego opinii, taki stan wynika z tego, iż na chwilę nie da się odejść od pryncypium eksponującego nierozdzielność kontraktu i sakramentu ze względu na niejednoznaczność rezultatów badań w kwestii konieczności wiary do ważności sakramentalności małżeństwa.

Słowa kluczowe: wiara, sakramentalność małżeństwa, teoria o nierozdzielności kontraktu i sakramentu, wykluczenie sakramentalności małżeństwa, błąd co do sakramentalności małżeństwa

Fides et sacramentum.

The Faith of the Nupturient and Validity of Marriage

Summary

The author of the article presented the issue of relation between the faith and the sacrament of marriage in the perspective of the contents of motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* and a post-synodal exhortation *Amoris laetitia*. In his opinion, accentuating in art. 14 § 1 MIDI the question of lack of faith and the resulting legal terms such as exclusion of sacramental dignity of marriage (can. 1101 § 2 CIC/83) and error concerning sacramental dignity of marriage (can. 1099 CIC/83) remains in close relation with the context of secularized reality in which a modern man exists. Understanding the world around us while taking into particular consideration the changes it undergoes the author found very appropriate treating it as an expression of papal sensitivity.

According to the author, things are different with the contents of the exhortation *Amoris laetitia*. He pointed out that the document does not include any clear reference to

the question of relation between faith and sacramentality of marriage. This, he believes, results from the fact that for the time being, due to the ambiguity of results of research on the question of necessity of faith for the validity of sacramentality of marriage, one cannot set aside the principle exposing the indissolubility of contract and sacrament.

Key words: faith, sacramentality of marriage, theory of indissolubility of contract and sacrament, exclusion of sacramentality of marriage, error concerning sacramentality of marriage

Information about Author: REV. **GINTER DZIERŻON**, Professor – Head of the Department of History, Theory and General Norms of Canon Law, Faculty of Canon Law at University of Stefan Cardinal Wyszyński in Warsaw, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warsaw, Poland; e-mail: ginter.dzierzon@gmail.com

